

Keresztes András

„TÜKÖR ÁLTAL...”

Nagy Töhötöm együttműködése az állambiztonsági szolgálatokkal

2015 elején jelent meg Petrás Éva írása a *Betekintő*¹ és a *Századok*² folyóiratokban „*Álarcok mögött*”. *Nagy Töhötöm élete* címmel.

Petrás Éva dolgozata rövid áttekintést nyújt annak a rendkívül kalandos sorsot megélt egykori jezsuita szerzetesnek az életéről, aki *Kerkai Jenő* páter mellett fő szervezője és „motorja” volt a múlt század kiemelkedő jelentőségű katolikus agrárfjúsági mozgalmanak, a KALOT-nak; aki 1944 végén életét kockáztatva szökött át a frontvonalon, hogy a szovjet hadvezetéssel tárgyalva biztosítsa a mozgalom túlélését; majd 1945–46-ban többször is határokon átszökve vitt és hozott híreket Vatikán és Magyarország között; a pápa szóbeli megbízásával titkos tapogatózó tárgyalásokat folytatott az oroszokkal a Szentszék és a szovjetek közötti kapcsolatok esetleges rendezéséről; akit rendje vezetése Mindszenty ösztönzésére 1946 végén Dél-Amerikába „száműzött”, s aki rendjét 1948-ban szentszéki engedéllyel elhagyta, majd Argentínában megnősült; 1952-ben a szabadkőművesek közé lépve ott a legmagasabb fokozatokra jutott; 1963-ban spanyol, 1965-ben magyar nyelven kiadta a *Jezsuiták és szabadkőművesek* című könyvét; majd 1966-ban hazalátogatott, 1968-ban pedig visszaköltözött Magyarországra.

Petrás Éva írása az első olyan publikáció, amely az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) nemrég kutathatóvá vált dokumentumok alapján a széles olvasóközönség előtt nyilvánvalóvá teszi: az Argentínából visszatért Nagy Töhötöm 1966-tól egészen 1979-ben bekövetkezett haláláig kapcsolatban állt a magyar állambiztonsági szervekkel.

Ezen a ponton mindjárt meg kell említenünk, hogy bár a Szolgálat valóban először mint „ügynököt”, majd mint „titkos megbízottat” tartotta számon Nagy Töhötömöt, ő mégsem szokványos ügynöki szerepet töltött be. Az ügynevezett beszerzési nyilatkozata sem a megszokott formulát tartalmazza³. A

¹ *Betekintő*. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának internetes folyóirata. 2014.4. sz. http://www.betekinto.hu/2014_4_petras. Hozzáférés: 2015. 02. 28.

² *Századok* 149. [2015: 1. sz.], 203–212.

³ „*Beszerzési nyilatkozata*” csupán ennyit tartalmaz: „Felelősségem tudatában kijelentem, hogy a Magyar Népköztársaság állampolgárának tekintem magamat, s mint ilyen teljes elvi meggyőződésből és szabad elhatározásomból végleges hazatérésem idejéig is, külföldi tartózkodásom alatt a Magyar Népköztársaság érdekeiért kívánok dolgozni és tevékenységem kapcsán a Magyar Népköztársaság illetékes képviselőivel fennálló kapcsolataimat titokban tartom.” (ÁBTL Bt-1584/1 57/1).

Szolgálat ugyan ellátja fedőnévvel, de lehet, hogy Nagy Töhötöm erről nem is tudott: ő maga soha nem használt fedőnevet, ha jelentését aláírta, azt mindig a „rendes” polgári nevével tette. Annak ellenére, hogy hazatérését követően igen sok személlyel tartott élénk kapcsolatot, köztük számos olyannal, akik egyébként az állambiztonsági szervek célkeresztjében álltak, magyarországi személyekről nem „jelentett”. Feltételezhetően nem vállalt volna ilyen feladatot, de lehet, hogy ezt nem is kérték tőle. Amint Petrás Éva írásából is tudhatjuk, a titkosszolgálat célja az volt, hogy rajta keresztül dezinformálják a Szentszéket és Jezsuita Rend központi vezetését.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) fellelhető, Nagy Töhötömmel kapcsolatos anyag olyan terjedelmes és olyan érdekfeszítő, hogy bizonyosra vehető, a következő hónapokban, években többen is kutatni fogják.

Éppen emiatt fontosnak tűnik, hogy felhívjuk a témát kutatók figyelmét egy nem elhanyagolható szempontra:

Annak, aki időt és fáradságot nem sajnálva beleássza magát a témába, és nem csupán az ÁBTL-ben őrzött több száz oldalra rúgó dossziék tartalmával ismerkedik meg, hanem elolvassa a Nagy Töhötömtől származó és a róla szóló írásokat, elsősorban Nagynak az Országos Széchényi Könyvtárban (OSZK) őrzött jóval terjedelmesebb hagyatékát, annak óhatatlanul eszébe kell hogy jusson *Pál apostol* sokat idézett mondásának parafrázisa: „*most még csak tükör által homályosan látunk*”, „*most még töredékes a tudásunk*”⁴. Hiszen amit Nagy Töhötöm életének utolsó másfél évtizedéről (1966–1979) tudunk, azt szinte kizárólag az állambiztonsági iratokból ismerjük. Vagyis csak egyfajta „tükrön” keresztül látjuk személyét és tevékenységét: az állambiztonsági iratok tükrén keresztül.

Annak, aki szeretné megismerni az „igazi” Nagy Töhötömet, számolnia kell azzal, hogy jelenleg nem tudható, mi van a „tükrön” túl: leginkább azt, hogy mit őrzött meg a Vatikáni Titkos Levéltár és a Jezsuita Rend központi levéltára Nagy Töhötöm tevékenységével kapcsolatban.⁵

Vagyis a kutatás jelen állapotában nem tudhatjuk, hogy Nagy Töhötöm utolsó másfél évtizedét „tükör által homályosan” megismerve helyes-e a kép, amely élénk tárul. Nemcsak az jelent nehézséget, hogy ez a „tükör” esetleg torzít (ami az állambiztonsági iratok esetében nem számít ritkaságnak), hanem az is, hogy egy tükrön keresztül csak azt ismerhetjük meg, amit a tükör is lát. Ami a tükör elől el van takarva, azt mi sem láthatjuk a tükrön.

A dolgok jelenlegi állása szerint nem tudjuk, hogy amit Nagy Töhötömről e „tükrön” keresztül megismerünk, az *torzítva vagy torzítatlanul*, illetve *teljesen vagy csak töredékesen* mutatja-e be a valóságot. Nem tudjuk, képletesen szólva, hogy Nagy Töhötömnek volt-e „másik arca”, amit nem fordított a „tükör” felé. Lehet, hogy ez a tükör valóságnak megfelelő képet mutat, de az is lehet, hogy nem. Lehet, hogy Nagy Töhötöm pontosan azt a szerepet játszotta el, amit a „szervek” neki szántak, de lehet, hogy nem. Lehet, hogy tevékenysége kimerült abban, hogy a magyar állami szervek szája íze szerint informálja, pontosabban

⁴ 1 Kor 13,12

⁵ A Vatikáni Titkos Levéltár iratai jelenleg csak 1939-ig bezárólag kutathatók.

dezinformálja az egyházi vezetést, de az is lehetséges, hogy csak megjárta a szervek felé azt a szerepet, amit elvártak tőle. Nem tudjuk, hogy valójában mi történt Rómában. Vajon azokat és csak azokat az információs anyagokat adta-e le a Vatikánban és a jezsuita kúriában, amelyeket az állambiztonságiak az Állami Egyházügyi Hivatallal egyeztetve véglegesítettek, vagy pedig ezek helyett, esetleg ezek mellett más, a valóságos helyzettel jobban egybevágó információkat (is). Míg meg nem ismerjük a vatikáni és a jezsuita központi levéltár vonatkozó iratait, nem tudhatjuk biztosan, kit és mit szolgált valójában Nagy Töhötöm: a szocialista államot vagy az egyházat. Esetleg, a *modus vivendi* megvalósításának célját követve, mindkettőt?

De joggal felvethető, van-e egyáltalán valami alapja annak a feltételezésnek, hogy Nagy Töhötöm netán nem az egyház és nem egykori rendje elárulója volt, hanem az „ügynök”, majd a „tikos megbízott” álarca alatt esetleg egyházi érdekeket (is) szolgált? Volt-e képessége, volt-e készsége, volt-e belső indíttatása arra, hogy egy ilyen rejtett vagy kettős szerepet eljásszon? – Az alábbiakban ezekre a kérdésekre próbálunk választ adni Nagy Töhötömtől származó dokumentumok alapján.

Ami a szellemi *képességet* illeti, annak, aki egy kicsit is ismerte, vagy megismeri őt, tudja, hogy kiemelkedő intellektusa egyértelműen alkalmassá tette őt egy ilyen szerep eljátszására.

Ami a *készségét* illeti, korábbi tevékenységét megismerve joggal állíthatjuk, egyáltalán nem volt idegen számára egy ilyen (kettős) titkos-ügynöki szerep eljátszása. Nem csupán az illegális határátlépésekre, átszökésekre, az oroszokkal történő tárgyalásokra kell gondolnunk, amelyek eddig is ismertek voltak. Kevésbé vagy egyáltalán nem közismert tény, pedig az OSZK-ban őrzött zsebnaptár-, illetve naplóbejegyzései egyértelműen tanúsítják, hogy 1945–1946-ban Rómában, illetve szökései alkalmával Ausztriában közvetlen kapcsolatba került az amerikai titkosszolgálat embereivel is. Bizonyítékul e napló-bejegyzések közül idézek néhányat:⁶

1945. júl. 7. (Udine): „Délben egy ezredes vár és információt kér az oroszokról. Felajánlja autóját Bolognáig.”

1945. aug. 15. (Róma): „D.e. volt nálam az U.S.A. elnökének személyi Secrit Service [sic!] egyik embere, aki itt Rómában a magyar ügyeket figyeli és referálja. Kaptak jelentést, hogy én a napokban érkezem. Az orosz ellen kért információt. ...”

1945. aug. 16. Róma: „...»Signor Stephano« felkeres. Hírt kaptak az amerikai vonalon, hogy jövök. Ő az elnök információs szervezete magyar vonalának a vezetője. A Szentatyának adott relációról azt mondotta, hogy eddig még messze a többi felett a legintelligensebb, kimerítőbb és rendszeresebb.”

⁶ Nagy Töhötöm hagyatéka az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Kézirattárában, f. 216/19. (Megjegyzés: A naplóból több oldal hiányzik. Feltehetőleg maga Nagy Töhötöm távolíthatta el a hiányzó lapokat, annak kényes jellegű, a titkosszolgálati kapcsolatokra vonatkozó további bejegyzései miatt.)

1945 aug. 18. Róma: „Stephano-val hosszasan beszéllek. Ő tárgyal Bariban a magyarokkal a legnagyobb fejesek nevében. Igen érdeklik a magyar ellenállási mozgalmak. Igen alapos elemzést írok neki. ...”

1945. aug. 19. : Róma: „Páter Mócsyval átbeszéltem a helyzetünket. Igen nagy jelentőségű, hogy összeakadtam Sgn. Stephano-val. A béketárgyalásokra is befolyással van. ...”

1945. nov. 30.: „Reggel amerikai egyenruhában Linzen át Bécsbe.”

1945. dec. 2.: „Misén amerikai egyenruhában.”

1946. IV. 19.: „Nagypéntek. Aradival és egy másik amerikaival sokat és alaposan beszélgettünk az én orosz ügyeimmel kapcsolatban. Az amerikaiak hallatlan izgalommal nézik ezt a játékot. Természetes, hiszen nekik talán legfőbb érdekük, hogy a szovjet belülről bomoljon és lassan igazi béke legyen.”

Nem tartozik szorosan a gondolatmenethez, mégis érdemesnek tűnik idézni egy másik bejegyzést a fenti időszakból. 1945. július 23-án írja naplójába⁷:

„Rendkívül világosan látom életem precízen körülhatárolt, hatalmas nagy célját: a bolsevista ateizmus elleni nagy küzdelemben egy frontszakaszon a harcot ... Hová törpül el emellett minden, de minden ezen a világon! Mindent csak ezen a célon keresztül kell és szabad látnom...”⁸ [A kiemelés tőlem. – K.A.]

1948 elején, amikor már a Rendből történő kilépését fontolgatja, és keresi a jövődő megélhetési lehetőségeket, akkor az őt az amerikaiakhoz beszerző Aradi nevű ügynöktől kér segítséget. 1948. január 4-i levelében írja:⁹

„A segítséget azért is remélem tőletek [mármint Araditól és »Stephanótól«, az amerikai titkosszolgálat vezető beosztású tisztviselőjétől – K.A.], mert igazi jóbarátaim vagytok, aztán együtt is dolgoztunk sokat...” [Kiemelés tőlem. – K.A.]¹⁰

Bár Nagy Töhötöm ezekben az években az egyház fő ellenfelének az ateista kommunizmust tekintette, mégis, praktikus okokból, a *modus vivendi* kereste, még akkor is, ha emiatt kollaboráció vádjával illetnék. Ezzel kapcsolatban néhány idézet a naplójából:

1946. júl. 29. (Róma):

„Az elmúlt napokban valósággal rendszeresen gyűjtöttem híveket a *modus vivendi* gondolata mellett. Sorban felkerestem az itteni jelentősebb pátereket és hosszán beszélgettem velük. Kételyeiket eloszlattam és felsorakoztattam elgondolásaink érveit. Legfőbb nehézségük az, hogy az orosz becsap és hazudik. Ezt mi is feltételezzük, de nem erre építünk. Ezt lehet számításba

⁷ uo.

⁸ Ez utóbbi sorok is erősítik azt a vélekedést, hogy amikor a háborút követő két évben Nagy Töhötöm és Kerkai páter a kommunistákkal és az oroszokkal való együttélés lehetőségeit, a „*modus vivendi*”-t keresték, akkor nem az elvtelen megalkuvás volt a céljuk, hanem az, hogy a lehetőségek határáig elmenve, képviselhető kompromisszumokkal, a lehető legtöbb előnyt ériék el az Egyház számára.)

⁹ Nagy Töhötöm hagyatéka, OSZK Kézirattár, f. 216/192

¹⁰ Amerikai részről is van nyoma annak az Interneten, hogy Nagy Töhötömnek kapcsolatban állt az Office of Strategic Services-szel, például itt: <http://www.archives.gov/iwg/declassified-records/rg-226-oss/entry-214.html> (hozzáférés: 2015.06.18.)

venni, de nem lehet ezen elindulni, haladni és megfenekleni. Ha majd nyilvánvalóvá lesz, hogy hazudik, még mindig lesz időnk szakítani vele, addig azonban nem adok neki előnyt.”¹¹

Aug. 3. (Róma):

„P. Vicarius Generalis (...) azt kérdezte, hogy mi lesz velünk, ha mégis beállna egy fordulat, akárcsak évek múlva is, és minket felelősségre vonnának az oroszokkal való együttműködésért. Félt, hogy a francia kollaboránsok, Petain marsall és társai sorsára jutnánk.

Azt válaszoltam, hogy először is mi nem az evilági politika kedvéért tárgyalunk az oroszral, hanem az Isten ügyéért, a vallás szabadságáért, a katolikus egyesületek létéért, másodszor mi nem a kollaborációt keressük, hanem a modus vivendit, és ez sokkal kevesebb, mint az előbbi. Továbbá az is igazolni fog bennünket, hogy Őszentsége tudott a mi «kollaborációnkról», és én dokumentumokkal fogom tudni igazolni, hogy Ő ezt helyeselte is. Mi tehát csak a szentszék oroszok felé tapogatózó politikájának szerény exponensei vagyunk. Végül, még azzal is előjöhettünk, ami ma még a legnagyobb titok, hogy mi tulajdonképpen amerikai szolgálatban állunk. Én bizonyos információkat adok nekik, engedem, hogy bepillantsanak a szentszék és a magyar katolicizmus bizonyos kártyáiba, ők helyeslik ezt a stílusú és minőségű játszmát és helyeslésükkel azzal is kifejezést adnak, hogy engem messzemenően segítenek útjaimban, annyira, hogy nélkülük nem tudnám, vagy csak óriási nehézségek árán tudnám megtenni ezeket a hosszú és igen fárasztó utakat. Utolsó megjegyzésem pedig az, hogyha ezek ellenére mégis elítélnének bennünket és akár fel is akasztanának, nyugodtan halnánk meg, mert tudjuk önmagunkról, hogy az igazságot kerestük és sokat töprengtünk a járandó út felett... Mi nem a pillanatnyi népszerűségért vagy a közeli évek elismeréséért dolgozunk, hanem az igazságért, amelyet sok esetben csak évtizedek múlva méltányolnak.”¹²

Nagy Töhötömnek gyakorlata volt abban, hogy *másnak mutassa magát*, mint amilyen valójában. Erre is egy példa a naplójából:

1946. szept. 5.

„Ma találkoztam egy *Hvezdane* nevezetű úrral, akit már egy régebbi találkozásból kifolyólag ismertem, s aki most valósággal erőszakkal meghívott lakására vacsorára. Még régebben ő maga mesélte el nekem, hogy csak 3 éve tartózkodik Magyarországon, azóta tanult meg magyarul is. (...) apja lengyel, anyja cseh. (...) Már remek lakása van, vezető szerepet tölt be a Kisgazda pártban, megnősült, és állandóan szidja a kommunistákat és igazi reakciós. Szóval, ilyenek mutatja magát, de még legjobb ismerősei is figyelmeztettek engem, hogy ügyeljek nyilatkozataimra, mert még előttük is gyanús ember. Egy elejtett megjegyzéséből, amelyet *Gurkin* orosz őrnagyra tett, aki az NKDV egyik fontos vezetője, azt láttam, hogy ezekkel kapcsolata volt, és így igen valószínű, hogy ma is van. Nem oly könnyű egy ilyen nemzetközi hazátlannak egy Gurkin őrnagy kezéből kikerülnie. Gyanúm, hogy orosz szolgálatban áll, csak megerősödött a

¹¹ Nagy Töhötöm hagyaték, OSZK Kézirattár, f. 216/20, 2.

¹² Nagy Töhötöm hagyaték, OSZK Kézirattár, f. 216/20, 4.

mai estén. Részletesen kikérdezett, hogy hogyan vagyunk a Prímással, kik vannak a bíboros mellett, mi az én felfogásom. Közben azt is hosszasan fejtegette, hogy nekünk angol kapcsolatokat kellene kiépítenünk, mert azoké a jövő s bizonyára már nekem vannak is. (...)

Én adtam a bután őszinte embert, akinek van egy nyersen megfogalmazott, érdekekkel alátámasztott orosz orientációja, amelyért már üldözést is szenvedett hazai egyházi részről, s aki épp ezért mintegy fel is égetett minden hidat maga mögött és valláserkölcsei elvei megőrzésével a teljes és bizalommal fűszerezett orosz-barátság kiépítésén dolgozik. Ennek érdekében futkos Rómába, és ennek érdekében okos előrelátásból tartózkodik minden olyan kapcsolattól, amely őt gyanúba hozhatja az oroszoknál, mert tudja, hogy őt felelősségre vonhatják és így egész politikai elgondolása veszélybe juthatna. Igyekeztem magam tökéletesen beleélni ebbe a beállítottságba, amely őszinte és egyenes, s Hvrezdanelek úr számos kérdésére következetesen ebben a szellemben válaszolni. Kihangsúlyoztam előtte, hogy a szlávokért egyáltalán nem lelkesedem, de leszámoltam azzal, hogy orosz érdekerület vagyunk s levontam ennek minden következményét. Így beszélgetésünk alatt egész állásfoglalásom valószínű, logikus és az orosz számára kedvező volt.

Hvrezdanelek úr gyorsan megtehetette jelentését, mert már másnap délután hivott magához *Osztyukin*¹³ követségi tanácsos, az NKDV közép európai feje.”¹⁴

Miután láttuk, hogy Nagy Töhötömtől egyáltalán nem volt idegen, hogy valóban „álarcok mögött” próbálja céljait elérni, választ kell keresnünk arra a kérdésre is: Találunk-e a hazatérése előtti években, a hatvanas évek közepén keletkezett írásaiban olyan utalásokat, gondolatokat, amelyek megvilágítják, mi lehetett Nagy Töhötöm *indítéka a hazatérésre, a kommunista rendszerrel való együttműködésre*. Lehettek-e olyan indítékai, amelyek arra intenek, hogy ne zárjuk ki eleve tevékenységének vagy legalább szándékának pozitív értelmezését?

E cikk szerzője úgy véli, léteznek ilyenek. Az alábbiakban majd ezek közül szeretnénk, a teljesség igénye nélkül, néhányat megidézni.

Előjáróban azonban fel kell hívunk a figyelmet arra a tényre, hogy ez az időszak a hatvanas évek második fele és a hetvenes évek voltak, amikor még senki sem sejtette, hogy egy-két évtized múlva megszűnik Európában a „létező szocializmus”, a kommunista ideológiára építő hatalmi rendszer. Ellenkezőleg: akkortájt sokak szemében úgy tűnt, még hosszú évtizedekig fenn fog maradni, sőt világviszonylatban is egyre inkább terjeszkedni fog. Számosan voltak, akik úgy hitték, a társadalmi rendszerek harcában a szocializmus, a kommunizmus lesz a jövő nyertese, a fejlődés útja. Ha nem is az egykori bolsevista, véres kommunizmus, hanem annak megszelídült, humanizált formája. (Gondoljunk csak az 1968-as prágai tavaszra, amely egy időre remény adott az „em-

¹³ Helyesen: Oszokin (teljes nevén: Borisz Pavlovics [Ogyincov]-Oszokin, 1945–46-ban a Szövetséges Ellenőrző Bizottság helyettes politikai tanácsadója; magas pozíciót töltött be szovjet katonai hírszerzésben.) – A Jezsuiták és Szabadkőművesek című könyvében részletesen ismerteti Nagy Töhötöm az oroszokkal folytatott tárgyalásait; az orosz titkosszolgálati levéltárak azonban egyelőre, sajnos, nem kutathatók.

¹⁴ Uo. szept. 5-i naplóbejegyzés

berarcú szocializmus” megvalósíthatóságára.) Ha pedig ez a helyzet, akkor az egyháznak is, és a kommunista államoknak is meg kell találniuk az együttélés lehetséges módjait, a „modus vivendi”-t,¹⁵ ahogy az egyház korábban is megtalálta az együttélés módját mind a feudális, mind a kapitalista társadalmakkal. Az ilyen gondolatmenetre alapot nyújthattak a II. Vatikáni Zsinat határozatai is. Ezekben kiemelt szerep jutott a különböző „dialógusoknak”, amelyeket, a zsinati atyák többsége szerint, nemcsak az egyházon belül kell folytatni, hanem a protestáns egyházakkal és a nem hívőkkel egyaránt: vagyis minden jóakarátú emberrel. A világi politikában is ezek voltak az „olvadás” éve, amikor enyhülni látszott a korábbi hidegháborús éveket jellemző merev szembenállás. Nagy Töhötöm, hosszú távon gondolkozva, úgy vélhette, most megnyílt annak a lehetősége, hogy e megváltozott körülmények között több eséllyel tevékenykedjék azért az ügyért, azért a bizonyos „modus vivendiért”, aminek eléréseért 1945/46-ban, P. Kerkaival együtt, eredménytelenül fáradozott.

Nagy Töhötöm hagyatékából tudható, hogy hazalátogatásának ötlete, illetve a kommunistákkal való *modus vivendi* újbóli keresésének a témája már 1963 őszétől egyre konkrétebb formában fogalmazódik meg. A hagyatékban például négy olyan Magyarországról érkezett, légiposta-papírra írt levél található 1964-ből, amelyben feladóként *dr. Takáts Ágoston* szerepel. A levelek tartalmából azonban teljesen egyértelműen kiderül, hogy a négyből háromnak az írója valójában Nagy régi „harcostársa”, a KALOT-mozgalom elindítója, *Kerkai Jenő*, aki, félve postájának ellenőrzésétől, nem merte saját neve alatt feladni e leveleket, ezért barátja, Takáts Ágoston segítségét kérte. Péter Kerkai többek között ezt írja egyik levelében, ahogy maga említi, „lelke felének”:

„Vigyázz, Sándorom idegerőd frissességére, a koncentráló készség töretlenségére, s a komolyan alkalmazott subsidiaritás elvére munkáidban. Hazalátogatásod megsokszorozná hatóságodat. (...) Az utóbbi húsz év kikristályosodott anyagát tudnám nyújtani Neked. Eredményei közé tartoznék a kommunista-katolikus dialógus új perspektívájának a feltárása.

Tehát nem húgod öröme, sem pedig magam megrozzant állapotára ismétlem: Jöjj mielőbb!

Hazajövedekkor meg fogod tapasztalni a nyugatiak fecsegésének üres voltát. Egyenesen felfelé csalódsz majd!”¹⁶

Ugyancsak a Kerkai Jenővel folytatott levelezéséből értesülünk, hogy már 1963 végén, nem sokkal a *Jezsuiták és szabadkőművesek* spanyol nyelvű megjelenését követően, foglalkoztatni kezdte egy újabb könyv megírásának a gondolata, „de azt már valóban meg kell, hogy beszéljük bőven: ott a legvégső szintézist szeretném merészen kihozni és megírni, hogy kik és milyenek lesznek az új világ felépítői, de ezt otthon is meg tudom meg tudom majd írni...”¹⁷

¹⁵ Az akkortájt zajló keresztény-marxista világnézeti párbeszédekben szívesen használták a *koegzisztencia* kifejezést, gazdasági-társadalmi fejtegetésekben pedig divatosak lettek a *konvergencia-elméletek*, melyek a kapitalista és kommunista rendszerek közeledését, jövőbeli egymásba olvadását vizionálták.

¹⁶ Nagy Töhötöm hagyaték, OSZK Kézirattár, f. 216/430; az 1964. VII. 30-án kelt levélből

¹⁷ Nagy Töhötöm levele Kerkai Jenőhöz, 1963. dec. 19., Nagy Töhötöm hagyaték, OSZK Kézirattár, f. 216/236/31

Feltehetőleg e tervezgetés gyümölcseként jelent meg végül 1968 elején Nagy Töhötöm második könyve, spanyol nyelven, *Iglesia y comunismo*, azaz *Egyház és kommunizmus* címmel.¹⁸ Ez a mű a II. Vatikáni Zsinat elképzelt 5. ülésszakának fiktív jegyzőkönyve¹⁹; teljes egészében az egyház és a kommunizmus együttműködésének a lehetőségeit tárgyalja.

Már az egyik bevezető mottója (idézet XXIII. János pápa enciklikájából) is beszédes:

„Lehetséges, hogy néhány gyakorlati terv, amelynek megvalósítása a mai napig lehetetlennek vagy meddőnek látszott, a jövőre nézve már reális előnyöket hozhat vagy legalább is ilyeneket ígérni tud.” (Pacem in Terris)

Nagy Töhötöm e könyvében püspökök szájába adja az egyház és kommunizmus kapcsolatára vonatkozó gondolatokat, köztük saját gondolatait. Ezek közül idézünk most néhányat, a szokásosnál talán nagyobb terjedelemben, mivel így jobban megismerhetjük Nagy Töhötöm gondolatvilágát, cselekedeteinek lehetséges mozgatórugóit:

*Német püspök felszólalása:*²⁰

„Nem elvi megegyezésről van itt szó, mert a dolgok ennyire elmérgesedett formájában erről már szó sem lehet. Csak egy „modus vivendi” megtalálásáról tárgyaljunk. Ezt a modus vivendit a történelem folyamán csaknem mindig kerestük mint végső lehetőséget, mint egyetlen utolsó mentséget, mert, sajnos, a római birodalomtól megörököltük az ellenfél teljes legyőzésének az elvét és gyakorlatát is. Mivel már álmodni sem lehet teljes legyőzésről, legalább az együttélés módját meg kell keresnünk.

(...) Most még alakíthatunk rajta, de holnap talán már csak végleges tényleket leszünk kénytelenek tudomásul venni. Már így is abba a sajnálatos helyzetbe kerültünk, hogy országok álltak talpra, rendezkedtek be egy új életformára teljesen nélkülünk...

(...) Nem szabad senkit, legkevesbé önmagunkat egy szellemi gettóba zárunk csak azért, mert különböző politikai vagy szociális meggyőződést vallunk. Az a tény, hogy a kommunisták ateista világnézetet vallanak, egy okkal több, hogy felvegyük velük a kapcsolatokat.

(...) Ha sikerült az alapelvek feladása nélkül és nagyon sokszor azok feladásával évszázadokig feudálissá lennünk, akkor a legkevesebb, amit elvárhatunk egy kommunizmussal szemben, hogy leüljünk párbeszédet folytatni vele,

¹⁸ Ez a mű magyarul csak a szerzőjétől származó kézirat, pontosabban két kissé különböző kézirat formájában érhető el, részben az OSZK Kézirattárában, részben a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Könyvtárának állományában. Az itteni idézetek forrása az utóbbi példány.

¹⁹ Az 1962-től 1965-ig, több mint kétezer püspök részvételével tartott tanácskozás négy ülészaka alatt tizenhat dokumentum született, melyekben a zsinat bevezető szakaszában felvetett, megtárgyalásra javasolt kérdések zömére választ adtak a zsinati atyák, de nem minden kérdésre. A fontosabb megválaszolatlan kérdések közé sorolta Nagy Töhötöm a kommunista országokkal való együttműködés lehetőségeinek a megtárgyalását. Ezt „pótolta” egy képzeletbeli 5. ülésszak megírásával, munkájához számos szakirodalmi forrást felhasználva.

²⁰ Egyház és kommunizmus, az SZTE állományában őrzött kézirat, 20–32.

hogy lássuk, mit is akarnak ők maguk tulajdonképpen, és ne csak azt lássuk, hogy mit tételezünk fel mi róluk, és [lássuk] hogy van-e a fejlődésnek valamegyes ígérete a rendszerükben, amely a közeledést majd lehetővé teszi.

(...) A történelem fejlődése és új erőik születése (...) megtanított bennünket leülni tárgyalni. Az előző [zsinati – K.A.] ülészakon megtettük ezt a protestáns és ortodox testvérekkel. Most legalább kíséreljük meg ugyanezt harmadik testvérünkkel szemben is, mert ne felejtjük el, az előző ülészakok után őket is testvéreknek kell tartanunk (...)

*Holland püspök felszólalása:*²¹

„(...) miért félünk velük szóba állni? Ők is Isten házanépe és nagyon sok jel szerint ez a háztípus az, amelyet a történelem fejlődése [mely mögött Isten áll]²² számunkra tartogat. Sokat kell még rajta alakítani, más tetőt tenni rá, több ablakot nyitni rajta, de az alapokat a történelem fejlődése vetette meg, vagyis Istennek része volt benne, mert nélküle itt e földön senki alapokat nem rakhat le. Ne lopjuk meg Istent azzal, hogy a mai óriási szociális fejlődést csak Marxnak és Engelsnek a számlájára engedjük írni.”

*Afrikai püspök:*²³

„Szeretjük azt mondani, hogy az őskeresztények korukat messze megelőzve egy ideális kommunizmust gyakoroltak. .. Szent Péter maga, aki csak ismerhette az evangéliumok szellemét, gyakorolta és gyakoroltatta az ideális kommunizmust (...) Nem logikus-e, hogy amikor majd a *valóságos* kommunizmus is megjelenik a színpadon, az egykori idealisták odaálljanak a realisták mellé és ideálissá tegyék a nélkülük véres elferdülésekbe sodródott nagy eszmét az emberiség egyenlőségéről?

(...) Ha a népi demokrácia valóban az új társadalomnak a formája és ígérete a jövőnek, nem lehetett-e volna megismételni a Nagy Konstantin féle szövetséget és együtt indulni el vele? Az evangéliumok szabadon hagyják a társadalmi formák kiválasztását, csak a szabadságot igénylik. És miért ne kaptuk volna meg a teljes szabadságot, ha a segítségükre megyünk, amikor oly szociális elvekért indítottak harcot, amelyek belefértek dogmarendszerünkbe? Ezek ma már csak elgondolások, utólagos belátások, de alapot adhatnak a jövőbeli magatartásunk számára.”

*Olasz püspök felszólalása:*²⁴

„... mégis le kell ülnünk tárgyalni, mert a lehetetlenül nehéz helyzetek lehetetlenül vakmerő vállalkozások után kiáltanak...”

²¹ Uo.: 58.

²² A szövegelőzményből fakadó értelemszerű beszúrás

²³ Uo.: 103.

²⁴ Uo.: 117.

*Angol püspök felszólalása:*²⁵

„Az előttem felszólaló portugál püspöktársamnak [aki elutasította a kommunistákkal folytatandó egyezkedést – K.A.] tökéletesen igaza van akkor, ha mi a kommunizmussal elvekben akarnánk megegyezni. Egy közös nevező keresése valóban elképzelhetetlen, de ki beszél itt erről. Mi egy modus vivendit akarunk megteremteni. Egyszerűen élni akarunk és dolgozni a lelkek javára, s mivel a vasfüggöny mögött ők az urak, bebocsájtást kérünk és megkérdezzük a feltételeket. Feltételek nélkül mi sem bocsájtunk be senkit a saját területeinkre. (...) Nem elveket teszünk mérlegre, hanem fizikai értelemben vett működési lehetőségeket és ezekhez az utakat keressük... Ne higgyük, hogy a kommunistáknak ez nem okoz legalább is annyi fejtörést, mint nekünk. Ők egy zárt ideológiai tömb, féltékenyen őrzött határokkal, s mi keressük a réseket, ahol be lehetne oda hatolni, ahol a mi keresztényi felfogásunknak helye volna. Erre szolgál a dialógus. (...) Maradtunk lényegünkben azok, akik voltunk, de már nem annyira azt keressük a másokban, hogy mit lehetne benne még elítélni, hanem mi az, ami — hála Istennek — jó benne.”

*Örmény püspök:*²⁶

„(...) A humanizmus — csak így egyszerűen, jelzők nélkül kimondva — az az ajtó, amelyen keresztül kölcsönösen meglátogathatjuk egymást, sőt közösen tervezgethetünk is, és sok mindent meg is valósíthatunk. Hogy nem mindent, az természetes. (...) De így megverve nehézségekkel és megáldva reménységekkel, bízhatunk benne. Ezzel valószínű a jó eredmény, e nélkül biztos a rossz eredmény. A választásunk nem lehet kétséges.”

„(...) És ha valaki felemeli a szavát a század egyik legnagyobb ügye érdekében, akár itt vagy akár ott, a sorsa azonos: valamelyest bélyeget kap a homlokára, amely őt a másik táborban nagygyá, de a sajátjában kicsinnyé teszi. Néha menekülni is kénytelen.”

*Argentín püspök:*²⁷

„(...) Ez a beépülés vagy kimaradás, akármelyiket választjuk is, mindkettő óriási nehézségekkel jár. Hogyan épüljünk bele egy rendszerbe, amelyik ateistának vallja magát, és hogyan maradjunk ki abból, amiben híveink milliói várnak bennünket? Nem közeledhetünk az új rendszerhez, mert régi szövetségeseink ezt sohasem tudnák megbocsájtani nekünk; viszont ez a „soha” szó a történelemben csak perceket jelent, mert hamarosan lesz idő, amikor senki sem fogja igényelni egy elfelejtett rendszer bocsánatát; viszont mi élni fogunk és fenn fog állni evangéliumi küldetésünk: figyelni az idők változását és kiegészíteni azt Krisztussal. Bemenni botrányos ma. Kimaradni botrányos holnap. Az

²⁵ Uo.: 133.

²⁶ Uo.: 218–219.

²⁷ Uo.: 223., 232.

átmeneti idők a legnehezebbek: mikor és hol van az az időpont, amikor már lehet, sőt amikor már kell a fejlődés kerekén forgatni egyet? Van kivezető út ebből a dilemmából?”

”Ami ma botrány, az holnap könnyen haladást jelenthet. Ezért nem félünk a botrányoktól. Még akkor is ki kell mondanunk az igazságot és megvédenünk azt, ha ezzel alkalmi ellenségeket szerzünk magunknak vagy pedig megbotránkoztatunk másokat.”

*Egyesült görög püspök:*²⁸

„(...) az ideális egyház meg tudna egyezni egy szintén ideális kommunizmussal, s így már nem egyedül, hanem kettesben lennének képtelenek valaha is reálissá válni. Legalább annyi praktikus következtetés mégis marad a kezünk között, hogy az ideák magasságában, elvben nem ellenségek, hanem fegyvertársak is lehetnének néhány közös ellenséggel szemben. Közös ellenség az egyéni gazdagság, amely a többséget elnyomva tartja, közös fegyver pedig a vagyon egy részének közös birtoklása és gyümölcseinek közös felhasználása. ezért érdemes leülni és foglalkozni a kommunizmussal, hátha van annak egy olyan fejlődési lehetősége vagy olyan formulája, amely megenged egy kedvező együttélést. Többet mi nem akarunk, és azt hiszem, a kommunisták sem.”

*Horváth püspök:*²⁹

„(...) Ezen történelmi példán okulva nem lelkesednek a kommunisták az Egyházzal való belső együttműködésért, mert tudják, hogy az evangéliumokban minden alap megvan ahhoz, hogy az Egyház hozzájuk beépüljön és akkor már csak idő kérdése, hogy mikor fog itt az új helyzetben is hatalmi túlsúlyra jutni, amint tette a tőle sokkal idegenebb feudalizmusban. Az a paradox helyzet állhat most be, hogy amikor én amellett hozok fel érveket, hogy az Egyház bekapcsolódhatik a kommunista társadalomba, az igazi meggyőződéses kommunisták engem veszedelmes ellenfélnek fognak minősíteni, aki a rendszerüket alapjaiban veszélyeztetem.”

*Német püspök:*³⁰

„(...) Ne felejtjük el, hogy a kommunizmus már nem mint ideológia és nem mint ateizmus áll velünk szemben, hanem mint önálló és megszilárdult állam új házigazdánk és szállásadónk. Ezek történelmi tények, amelyekkel nem számolni végzetes rövidlátás volna. Egy ember még be tud menekülni egy idegen követség védelme alá, de hol van az a követség, ahová maga az egész Egyház be tud vonulni. Itt nincs kiút: le kell ülnünk és tárgyalnunk kell.”

²⁸ Uo.: 266–267.

²⁹ Uo.: 286.

³⁰ Uo.: 334–8. (sic!)

Az *Egyház és kommunizmus* című könyvben természetesen elhangzanak a közeledést ellenző vélemények is, mivel azonban a párbeszéd, a modus vivendi keresése mellett érvelő gondolatokban találhatunk rá azokra az indítékokra, amelyek Nagy Töhötömöt hazatérésre és „együttműködésre” sarkalhatják, most csak az utóbbiakból idéztünk.

Amikor állambiztonsági iratokat olvassuk, rendszeresen találunk Nagy Töhötömtől olyan megjegyzéseket, amelyekben erős kritikát gyakorol az egyház felett vagy pedig a szocialista Magyarország iránti hűségét bizonygatja. Ennek, természetesen, nem lehet túl nagy jelentőséget tulajdonítani, se pro, se kontra, hiszen ha esetleg nem gondolta komolyan, akkor sem mondhatott mást.

A Szolgálat részéről többnyire megbízhatónak tartják Nagyt, de azért az egyik tartótiszti értékelésben például ilyen bejegyzést is lehet olvasni:

„[Nagy Töhötöm] Jelentésében *mindkét oldalon* [a Vatikán és az Állambiztonság felé is - KA] »jó« *akar maradni, keresi a középutat*, magatartási vonalon jó lenni, a szépséghibája csupán az, hogy *ő maga is így akarja, következetes meggyőződéssel csinálja*. Bárhogyan is akarja az egyház megreformálását, azt nem akarja észrevenni, hogy ez a luxushajó, amin utazik, a víz alatt már léket kapott, és lassan, de biztosan elsüllyedőben van.” (Pál Andor szds.) – [A dőlt betűs kiemelés tőlem. – K.A.]³¹

Vagyis, ha a fenti, szövegkörnyezetéből kiragadott idézet nem lenne elégé egyértelmű: a tartótiszt sajnálattal állapítja meg, hogy a titkos megbízott az egyház javát *is* akarja „következetes meggyőződéssel”.

Nagy Töhötöm belső indítékait kutatva, fentiekén kívül még két dolgot érdemes talán megemlíteni:

Nagy Töhötöm nemhogy nem tagadta, sőt írásban és szóban számtalanszor hangoztatta, hogy bár elveszítette a hitét és elhagyta a Jézus Társaságot, mégis a Jezsuita Rend maradt első igazi és örök nagy szerelme.³² A hagyatékában pedig megtalálható a *Dél-amerikai katekizmus*³³ című befejezetlen írása, mely — tartalmi szempontból — kifejezetten egy hívő teológus írásának felel meg, és a benne olvasható utalásokból kiderül, hogy keletkezési ideje a II. Vatikáni Zsinat utánra, valószínűleg az 1970 körüli évekre tehető.

A másik dolog, amit Nagy Töhötöm motivációit keresve meg kell említenünk: Szintén többeknek megjegyezte: szeretné majd kibővített formában megjelentetni életrajzi könyvét, amelyben már a jezsuiták másik fő ellenfelei, a kommunisták is szerepet kapnak. A könyv új címe ennek megfelelően ez lesz: *„Jezsuiták, szabadkőművesek, kommunisták”*. Ahhoz, hogy e tervének eleget tudjon tenni, állította, ugyanúgy belülről szeretné megismerni a kommunizmust, ahogy korábban (őszinte szándékkal) a szabadkőművességet is megismerni igyekezett.

³¹ ÁBTL 3.1.2. M-37054 dosszié, 230–231.

³²Amikor egyes szabadkőművesek azzal támadták őt a *Jezsuiták és szabadkőművesek* megjelenése után, hogy még most is minden bizonnyal jezsuita, és mint ilyen, alattomosan férközött soraikba, kifürkészni titkaikat, többek között azzal a frappáns mondattal vágott vissza: „Sokkal rosszabb a helyzet: Nem én vagyok benn a Jezsuita Rendben, hanem a Jezsuita Rend van bennem.”

³³ OSZK Kézirattár, f. 216/187. Online-elérhetősége megtalálható a Wikipédia Nagy Töhötöm-ről szóló szócikkében.

Röviden összefoglalva az eddig leírtakat: A jelenleg rendelkezésre álló források alapján nem lehet teljes bizonyossággal megállapítani Nagy Töhötöm igazi szándékát és valódi tetteit.

E sorok írója hajlik arra — de egyelőre ez is csak bizonyíthatatlan *feltételezés!* —, hogy a fentebb idézett tartótiszt jól látta meg a lényegét. Egyébként más szavakkal majdnem ugyanezt fogalmazta meg korábban Nagy Töhötöm egyik egykori közeli munkatársa, *Vida István*,³⁴ aki egy Németországban élő barátjának írt levelében (amit szervek titkosszolgálati levéllel ellenőrzés során lemásoltak, s Nagy Töhötöm anyagához csatoltak):

„[Nagy Töhötöm] Talán sok hibáját kinőtte vagy levetkőzte, és megtalálta a saját útját: benyitni minden ajtón, ahol az ember fölemelését hirdetik, megkeresni mindenütt a legigazabbakat és egymással összekapcsolni. Utópista vállalkozás? Don Quiote is beírta a nevét a világtörténelembe, sőt voltak don-quijoték, akik sok jót tettek. Az biztos, hogy képességei meg adottságai folytán egyike a hídverésre alkalmas keveseknek.”³⁵

Néhány év vagy évtized múlva, amikor már kutatható lesz a Vatikáni Titkos Levéltárban ez az időszak, talán majd fény derül arra is, hogy Nagy Töhötöm milyen tényleges szerepet játszott ebben a hídverési kísérletben.

Egy kisé talán hosszú utószó

Nem sokkal az után, hogy a szerző befejezettnek vélte fenti dolgozatát, egy olyan igencsak érdekes levélrészletre bukkant az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött Nagy Töhötöm-hagyatékban, amelyet nem lehet említés nélkül hagyni.

A szóban forgó levelet³⁶ 1948 júniusában küldte Nagy Töhötömnek *P. Hunya Dániel*, akkor, amikor a levél címzettjét már hónapok óta foglalkoztatta a rend elhagyásának gondolata, az egyházba vett hite elvesztése miatt. Péter Hunya, aki hosszú éveken át lelki vezetőként, gyóntatóként fontos szerepet játszott P. Nagy addigi életében, egy igen különös, merész ötlettel állt elő ebben a levélben. Íme, a levélrészlet (a lényegét az idézett rész második fele tartalmazza; az aláhúzással történő kiemelés az eredeti levélből van átvéve):

„...Bennem is támadtak sokszor bíráló és vádló gondolatok, élmények, főleg az Egyház vezető rétegével kapcsolatban.

Az Egyház tisztítását Isten nagyon különféleképpen végezte történelme folyamán. A nagy egyházellenes mozgalmakban is mindig volt tisztító hatás az Egyházra nézve. Isten csodálatos szándékai húzódnak meg a forradalmak mögött is.

³⁴ Vida István (Komárom, 1915.–Budapest, 1996.): jogász, szociálpolitikus, társadalmi szervező, antikvárius, könyvtáros. 1936-tól aktívan részt vett különböző keresztény-szociális mozgalmakban, fontos szerepet játszott a KALOT, az EMSZO, és a Hivatásszervezet kibontakoztatásában. 1944-ben a nyilasok, később pedig a kommunisták üldözését kellett elszenvednie.

³⁵ Vida István levele dr. Cserjes Sándornak, 1966. szept. 4. ÁBTL 3.2.1. Bt-1584/1 dosszié, 108-as boríték

³⁶ P. Hunya Dániel levele Nagy Töhötömnek; Nagy Töhötöm hagyatéka, OSZK Kézirattár, f. 216/348/3

Most íme itt van évtizedek óta a nagy marxista-szocialista forradalom. Bármennyire is a sötétség hatalmában van ennek motívum-világa és célvilága, világosan látom évek óta, hogy Istennek nagy tervei vannak vele. Éspedig az Egyház megtisztítása és szociális kibontakoztatása irányában. Az egyetemes embertestvériség és Krisztus gyakorlati szeretetparancsa akar érvényesülni a jelen kor nagy vajúdasai árán.

De hát mi egyháziak alig vagy nagyon nehézkesen akarjuk megérteni Isten szándékát még a vörös forradalom ostorcsapásai alatt is. Itt nálunk is sem az egyházi vezetőség, sem az íghirdetők nem látszanak ezt érteni, mert a szószékeken édes keveset hallunk a szociális igazságokról ma is. Legalább a szociális pápai körlevelek keretében volnának komoly és hangos hivatalos meghirdetések a nagy szociális igazságokról és feladatokról. De mintha eziránt ma még kevesebb érzéke lenne az egyházpolitikának, mint évekkel ezelőtt.

Január vége óta motoszkál a lelkemben olyan élmény-féle, hogy segíteni kellene az elvtársakat helyesebben eltalált, célirányosabb munkára: az Egyház megtisztítása és szocializálása felé. De hogyan? Próbáltam valamit. De ez alig több a semminél. S ha egyházi személy az ilyen kezdeményező, nem igen menekülhet meg attól, hogy be ne húzzák a napi politikájuk sodrába – fölhasználni akarván az illetőt saját összes álláspontjuk bizonyítására az Egyházzal szemben. Természetesen magam fajta ember nem sodródhatik ebbe bele.

Itt van azonban az Ön lélektani helyzete. Mintegy arra destinálva, hogy közejük elegendve hatalmas tisztító és szocializáló mozgalmat indítson, hogy segítsen az egyházi bajok és szennyek meg antiszociális dolgok tisztogatására. Persze nem hamis és becsstelen, hanem igaz és becsületos alapon. Ami természetes.

Este még úgy gondoltam, hogy Ön látszólag megszűnik jezsuita lenni, pap lenni, sőt az egyház felé létezni is. De nem úgy, hogy kilép a rendből és redukáltatja magát ad statum laicalem. Hanem úgy, hogy marad, aki volt – és mint Krisztus: *formam servi accipiens, habitum inventus est ut homo*³⁷ – mintegy számkivetésbe megy önkéntesen a testvérek közé.

A jelszót így láttam a szentpáli fogalmak szerint: *Factus sim anathema pro fratribus*.³⁸

Erről persze csak pld. a Generális atyának lett volna szabad tudni. Mások csak annyit tudtak volna, hogy Ön eltűnt. A Társaságban is így lett volna elkönyvelve.

Ön aztán új életformában, új alakban, új névvel, felismerhetetlenül élt és dolgozott volna, amíg ezt célszerűnek látta volna. Aztán talán öreg korában megkerült volna, de lehet, hogy csak a túlvilágon került volna meg a Társaság számára.

A *de Nobili*³⁹ vállalkozását messze túlhaladó zseniális nagy koncepciót láttam ebben. A feladat persze szinte emberfölötti — nem is fizikai, hanem erköl-

³⁷ Krisztus szolgálai alakot öltött és hasonló lett az emberekhez. (Fil 2,7)

³⁸ „[Nagy az én szomorúságom és szüntelen az én szívem fájdalma.] Inkább azt kívánám testvéreimért, hogy magam legyek átkozottként távol Krisztustól ...” (Róm 9,3)

³⁹ *Roberto de Nobili* (1577–1656) jezsuita misszionárius. 1606-ban kezdett Indiában téríteni. Pál apostol elve szerint “mindenkinek mindene kívánt lenni”, s elhatározta, hogy egész külső életmódjában minden áldozat árán is alkalmazkodik a hindukhoz. Arra törekedett, hogy a helyiek nyelv-

csi és vallási oldala miatt. A Sátán ugyanis mindent elkövetett volna, hogy Önt tervében meggátolja, főleg azért, hogy le akarta volna húzni az erkölcstelen-ségbe és hitetlenségbe — hogy valódi pokoli támadást vezethessen az Egyház ellen!

Magam azzal is foglalkoztam, hogy mint Önnek régi ismerője, s mintegy távoli gyóntató-féléje — *pro foro interno*⁴⁰ — ezt az önkéntes számkivetést erkölcsileg lehetőknek deklaráljam.

Aztán megkapva levelét Buenos Airesből, kicsit mellbe vágva éreztem magam. Sokkal jobban szeretem ugyanis Önt, semhogy nyugodtan tudnám nézni ezt a formáját számkivetettségnek, amelyet Ön közben már folyamatba tett a R. P. Generálisnál (a 2. levél sértetlenül megjött; ti. az Öné és a G-i másolat [azaz a Generálisnak írt, amelyben kérte a laikus állapotba helyezését – KA]).

Nem így gondoltam én. (...)

Vagyis, röviden összefoglalva, ez volt P. Hunya tanácsa:

A Jezsuita rendből csak látszólag lépjen ki, titokban maradjon meg jezsuitának (erről csak a rend legfőbb vezetője tudjon), majd belépve a kommunista mozgalomba, ott becsületesen olyan tevékenységet fejtsen ki, amellyel hosszú távon az egyháznak is hasznára van. Vállalja azt az áldozatot „testvéreiért”, hogy rendtársai esetleg árulónak („kitaszítottnak”) tekintik, és vállalja azt, hogy netán csak öreg korára térhet majd vissza a rendjébe, sőt az is előfordulhat, hogy csak halála után „kapja őt vissza” a Jézus Társasága.

Bár bizonyosnak tűnik, hogy Nagy Töhötöm akkor, 1948-ban, nem ezt az utat választotta, de — írásai és gondolatai ismeretében — nem zárható ki, hogy későbbi élete során (egyrészt, amikor belépett a jezsuiták egykori fő ellenfele, a szabadkőművesek közé, másrészt pedig amikor kapcsolatot keresett a kommunistákkal) mégiscsak jelentősen befolyásolhatta, inspirálhatta őt egykori lelki vezetőjének merész javaslata. Ezért méltánytalan lenne vele szemben, ha csupán az állambiztonsági iratok alapján úgy tekintenénk rá, mint aki bizonyosan elárulta rendjét és egyházát, és nem tartanánk fenn más értelmezés lehetőségét is, mindaddig, míg nem állnak rendelkezésre egyértelmű bizonyítékok az egyik vagy másik értelmezési mód mellett.

„THROUGH GLASS-” THE COLLABORATION OF TÖHÖTÖM NAGY
WITH THE STATE SECURITY SERVICE

by András Keresztes
(Summary)

As a Jesuit friar, Töhötöm Nagy (1908-1979) was one of the fellow organisers of the KALOT, the greatest argarian youth organisation of Hungary in the twentieth century. After WW II, he tried to mediate between the Vatican and the Soviet, and in 1948 he left his Order and joined the Freemasonry in South America. In the second half of the 1960s he returned to Hungary. The

vén (az európaiak közül elsőként megtanulta a szankszrit, tamil és telugu nyelvet) és a hindu filozófia fogalmainak segítségével ismertette meg az ott élőkkel a kereszténységét. Missziós tevékenysége igen eredményes volt.

⁴⁰ *Pro foro interno*: belső fórumon, vagyis lelkiismereti szinten, nem nyilvánosan (erkölcstani szakkifejezés)

documentation related to him and preserved in the Historical Archives of the State Security Services became accessible early in 2014. These documents reveal that Töhötöm Nagy was in connection with the State Security, which wanted to use him as a channel to disinform the Vatican and the Jesuit headquarters at Rome. Based on original documents emanating from both Töhötöm Nagy and others, the author of the present paper aimed to draw attention to the fact that an exclusive reliance on the documentation of the State Security (the period is still closed off for the research in the Vatican Secret Archives) makes it impossible to decide whether Töhötöm Nagy had in fact become a full-hearted agent of the Communist regime, or he (at least partly) wanted to serve by that means the interests of the Church.